

dom

KULTURNO VERSKI LIST

UVODNIK

Začu je pridgati po italijansko ...

MARINO QUALIZZA

»Ogledu se je oku an pokašju, potlé je začu pridgati, po italijansko, gospuod Jožef Gorensčak, famoštar v Podutani«. Takuo je pričala, tekrat mlada ženska, Marija Chiabai, taz Utane, ki je bla par maši na Rožinco, lieta 1933. Priešnji dan so karabinierji sporočili famoštru, de bo od tekrat napri muoru pridgati samuo po italijansko. Glih takuo se je zgodilo v Špietru z msgr. Petričičam.

Do tekrat se je po vsieh cerkvah v Benečiji pridgalo po sloviensko, ku normalna stvar, zak' takuo ki smo guorili doma, takuo se je molilo v cierkvi. Kaj buj liepega? Moja mama se je začudovala, de je slovenski izik imeu tarkaj sovražniku, an je jala: »Ka' se na zmisnejo vič, kuo smo vsi protestirali, kadar je paršla tala prepuoved?« Tekrat je imiela 15 liet, pa je bla priča, de so bli judje razburjeni.

Tuole me je arzveselilo, zak' je dost krat čut, de so ljudje sparjeli prepuoved brez odprieti ust. Ne samuo duhovniki, so se tudi navadni judje oglasili. Voditelj duhovniku, msgr. Ivan Trinko, je pisu Papežu, de naj bi pomagu rešiti tolo zadevo. Med drugimi, je tisti, ki je ostu narvič v spominu g. Anton Cuffolo, sa' nam je pustu dragocene novice o teli žalostni zgodbi.

Troštali smo se, de se po vojski reči varnejo takuo, ki so ble priet. Msgr. Aldo Moretti mi je pravu, de kadar je paršū v Viden predsednik vlade De Gasperi, mu je poviedu, de je bla parložnost, de se odprejo slovienske šuole tudi par nas. Pa so naši šindiki odvarnili, zak' so se tieli pokazati buj Italijani ku te drugi. Takuo smo muorli čakati vič ku petdeset liet, de se v Špietru odpre slovienska šuola.

Naša pot je šele težavna, sa' se muoremo še truditi dan na dan, de na zgubimo, kar smo takuo težkuo dosegli. Na vsezadnjo moremo biti še zadost veseli, de je po tarkaj die-la kjek ostalo, čeglih prihodnost nie takuo rožnata. Malo nas je ostalo an šelē manj otruo je v naših vaseh.

Kar posebno pogrešamo so slovienski duhovniki, tisti, ki imajo par sarcu našo domovino an skar-be, de ostane živa. Pa muoremo še ankrat vzdigniti glavo, ko mislemo, de smo zadnja zapadna zemlja velikega slovanskega sveta. Za tuole upoštevati nie zadost komputer, muoramo poznati zgodovino an naše prejšnje življenje. Če tuole nam ostane v pameti, bomo še živie-li. An tuole želimo vsi.

Mineva 90 let od prepovedi rabe slovenščine v cerkvah videnske nadškofije

Odrezali so nam jezik

Tako je zaseg slovenskih katekizmov narisal Moreno Tomasetig.

Pred 90 leti, ob Rožinci 1933 je Mussolini prepovedal slovenščino v cerkvah Benečije. »Čas je, da se preneha z rabo slovenskega jezika,« so orožniki zagro-

zili duhovnikom. Nato so zasegli slovenske katekizme. Prepoved predstavlja bolečo prelomnico v zgodovini Benečije. »Naše ljudstvo se bo spomnilo na sedanje sveto leto kot na eno iz-

med najbolj nesrečnih let, ki jih je doživelo, kajti v tem letu jim je bil odvzet duhovni kruh,« je videnskemu nadškofu napisal msgr. Ivan Trinko.

– beri na 5. strani –

OB ROŽINCI LIETA 1933 so karabinierji dali duhovnikom ukaz samega Mussolinija, naj na nucajo vič domačega jezika

90 let odtuod je duče prepovedu slovenski jezik v cirkvah Benečije

Izročitev Mussolinijevega ukaza podutanskemu famoštru pre Jožefu Gorenščaku v risbi Morena Tomasetiga.

AGOSTO 1933 - AGOSTO 2023

90 anni fa Mussolini proibì lo sloveno nelle chiese delle Valli

Novant'anni fa, nei giorni precedenti la solennità dell'Assunta (Rožinca), ai sacerdoti della forania di San Pietro al Natisone fu notificato il decreto governativo che proibiva l'uso della lingua slovena nelle celebrazioni liturgiche e nell'insegnamento del catechismo, mettendo fine a una prassi millenaria della Chiesa locale. L'ordinanza, voluta e firmata dallo stesso duce Benito Mussolini, fu l'apice della politica snazionalizzatrice ed etnocida intrapresa dall'Italia fin dall'annessione della Slavia al regno sabauda e spinta al massimo dal regime fascista.

«Un popolo mettetegli la catena, spogliatelo, tappategli la bocca: è ancora libero. Toglietegli il lavoro, il passaporto, la tavola dove mangia, il letto dove dorme: è ancora ricco. Un popolo diventa povero e servo quando gli rubano la lingua adottata dai padri. È perso per sempre, diventa povero e servo!», ha efficacemente scritto il poeta sciliano Ignazio Buttitta.

Era il 15 agosto del 1933 quando il parroco don Giuseppe Gorenzschach diede l'annuncio ai fedeli di San Leonardo: «Oggi il parroco alla prima messa lesse in italiano quanto segue. Ieri sera sono stato chiamato nella caserma dei RR.CC. (Reali Carabinieri, ndr) di S. Leonardo dal sig. Tenente di detta arma e da esso ebbi ordine – a nome di S. E. il prefetto di Udine di parlarvi da oggi in poi in lingua italiana. In italiano le prediche, i catechismi e la Dottrina Cristiana ai fanciulli. È data facoltà, fino a nuovo ordine, di riassumere in lingua vernacola, quanto prima si dice in lingua italiana. Devo dirvi, infine, che tutti i Catechismi Sloveni sono stati sequestrati...».

Numerose sono le testimonianze tramandate dai sacerdoti dell'epoca. Don Antonio Cuffolo scrive così nella Cronaca della cappellania di Lasiz: «Cominciarono le calunnie ora a carico di uno, ora a carico dell'altro sacerdote. [...] Quando ai nemici sembrò che l'ambiente fosse già impressionato il tenente dei RR.

CC. invitò i più coraggiosi sacerdoti della zona e cioè i cappellani di Lasiz, Antro, Mersino e Vernasso (rispettivamente don Cuffolo, don Cramaro, don Simiz e don Qualizza, ndr) per il giorno 16 agosto nella caserma dei Carabinieri di S. Pietro. Il tenente presentò ai quattro sacerdoti per la firma una imposizione per la quale da quel giorno non avrebbero più usato la lingua locale nelle preghiere, nella predicazione e nella dottrina cristiana. I sacerdoti protestarono contro l'arbitraria imposizione contraria alle leggi naturali, ecclesiastiche ecc. Ne nacque una violenta discussione che minacciava serie conseguenze. In conclusione i quattro sacerdoti alla dichiarazione preparata dal tenente aggiunsero di proprio pugno: «I sottoscritti accetteranno soltanto se l'ordine verrà dato dall'Autorità Ecclesiastica od almeno attraverso la stessa». Detta dichiarazione fece andare su tutte le furie il tenente, ma i sacerdoti non si fecero impressionare».

I sacerdoti si rivolsero allora all'arcivescovo di Udine mons. Giuseppe Nogara per chiedere quale fosse l'atteggiamento da tenere in questa situazione. L'arcivescovo raccomandò di accettare tutte le disposizioni per evitare sanzioni ancora più severe, o addirittura il confino. L'ultima omelia ufficiale in sloveno fu quella del cappellano di Tercimonte in occasione della festa dell'Assunzione nella Chiesa di Vernasso.

Del resto Mussolini e i suoi seguaci avevano ben compreso che solo sradicandola dalla religione, avrebbero potuto infliggere un colpo mortale alla lingua slovena. In novant'anni tante cose sono cambiate e gli sloveni della provincia di Udine si sono visti riconosciuti dall'Italia i propri diritti linguistici, ma dalla violenza perpetrata dal regime fascista nel 1933 le valli del Natisone e del Torre, Resia e Valcanale non si sono mai completamente riprese. Lo testimonia l'attuale drammatica condizione, non solo linguistica.

I. B.

GIORGIO BANCHIG *

Bluo je 14. vošta 1933, devetdeset let odtuod. »Snuojka, pred Avemarijo, medtem ko je v cirkvi spoviedu otroke, je paršu en karabinier in famoštra vabu v kažermo za nujno sporočilo. On je hitro šu in v kažermi ušafu tenenta, ki na neparjazno vižo mu je jau tuole: «Viedite, de smo v Italiji in de je paršu konac nucat slovenski jezik. V imenu njegove ekscelece prefekta vam dan tele ukaz: a) v cirkvi vi muorte pridgat in učit v italijanskem jeziku; b) par veronauku vi ne smiete izgovorit adne besiede, adne same besiede po slovensko; c) slovenski katekizmi so sekvestrani. Do novega ukaza je Katoliška akcija na telem teritoriju prepovedana. Cerkvena oblast ne bo zamudila odobrit tele ukaze.» In medtem ki je še govoriu, mi je predluožu dokument, de naj ga podpišem.«

V telih kratkih besiedah je podutanski famoštar pre Jožef Gorenščak opisu dogodek, ki bo ostu v zgodovini Nediških dolin ku smartni žlah za tavžintlietno tradicijo učenja katekizem, pridgati, moliti in pieti po slovensko v cirkvah. Zgodovinarji so ugotovil', de ukaz je dau sam duče Mussolini, potlé ki je zaviedu za prošnjo domačih duhovniku, de bi ponatisnili slovenske katekizme.

Ob pričevanju podutanskega famoštra Gorenščaka

imamo še druge, ki so jih napisali njega sobratr. V farnih bukvah lažanski kaplan pre Anton Kufolo tardi, de je prepuoved oznanla kampa-nija obrekovanja, anonimnih ovadb in zasledovanj na račun domačih duhovniku. »Kadar se je našim sovražnikam zdielo, de je biu ambient parpravljjen – piše pre Anton – tenent karabinierju je narbuj kuražne duhovnike Nediških dolin – se prave kaplane Kufola iz Laz, Kramarja iz Landarja, Simica iz Marsina in Kualico iz Barnasa – vabu za 16. vošt v špietarsko kažermo. Tenent je štie- rim duhovnikom ukuazu

podpisat dokument z obvezo, de od tistega dne ne bojo vič pridgal' in učil' katekizem po slovensko. Duhovniki so protestal' pruoit arbitrarnemu ukazu, ki gre pruoit naravi in cerkvenim zakonom. Unela se je ostrá diskusija, ki je mogla peljat do riesnih posledic. Na koncu so štieri duhovniki doložli pod besedilo tenentovega dokumenta tele besiede: «Podpisani bojo sparjel', le če bojo ukaz dale cerkvene oblasti al pa skuoze njo.» Tele besiede so močnuo ujezle tenenta, pa duhovniki se nieso ganil'.«

V cirkvah Nediških dolin zadnje pridge po slovensko so ble za Rožinco, 15. vošta 1933. V zgodovinskih bukvah tarčmunske kaplanije je pre Jožef Kjačič takole napisu: »Pridga, ki jo je imeu tarčmunski kaplan za Rožinco v barnaški cirkvi, je bla zadnja uradna po slovensko.«

Po 1300 liet miernega nuncanja domačega jezika, je biu od civilne oblasti, brez nobednega naspruotovanja s strani vesokih predstavniku Cirkve, izdan ukaz govorit po italijansko.

Duhovniki so v telem ukazu vide-li veliko škodo za viersko življenje, katoliške organizacije, stuolietne domače navade, velik zaklad, ki so ga predstavljale nabožne piesmi, molitve, andohti in sam slovenski dialekt. Tega duhovniki so se zaviedali, odgovorni videnske škofije pa ne.

»In takuo – je napisu pre Anton Kufolo – po tavžint liet, pruoiti vsiem tradicijam in cerkvenim zakonom, v neizmerno škodo viernikom in zauoj reka 'duče je ukazu' cekvene oblasti se nieso postavle pruoit ukazu, se je pokazala velika sprememba v pastoral. Na poti, v oštarijah, na kamunih, v targovinah, par daciariju se govori in diela opravila v maternem jeziku, ki je pa prepovedan v cirkvi. Prepovedane tradicionalne piesmi in molitve, ki jih ne bojo vič nadomestil'. Sovražnik Cirkve je paršu do svojega cilja, kier 'duče je dau ukaz'.«

Landarski kaplan pre Jožef Kramar je takole opisu misijone, ki jih je organizu ob svetem lietu Odršnja: po pridgah v italijanskem jeziku, žene so se po skrivš zbierale, de bi od njega po slovensko zviedle, ka' je pridgar poviedu. »Imeu sam vtis – je napisu nadškofu Jožefu Nogari, – de se znajdem v cajtu rimskega imperija, kadar so se kristjani po skrivš zbierali za svoje andohti. Pa kaka razlika med Cirkvijoj tistih in današnjih cajtu!«

Zatuo ki nieso ušafali podpuore od svojega škofa, so se duhovniki obarnili na Vatikan in celuo na dučeja. Vikar par Kodermacih pre Nadaljo Cufarli je 4. šetemberja pošju Mussoliniju pismo, v katerem je zelo mirno opisu stanje in probleme svoje fare in še posebe zamude v elementarnem šuolanju. Kar se tiče prepovedi slovenskega jezika, je pre Cufarli poudaru, de ljudje bi ne plačevali svojega duhovnika, če bi ne pridgu v jeziku, ki ga oni zastopijo in govoriyo ...

Tudi v imenu drugih slovenskih duhovniku Nediških dolin, sta se pre Kramar in pre Cufarli pruoiti koncu miesca šetemberja napolila v Rim, de bi šla na vaticansko Daržavno tajništvo kupe z vindenskim nadškofam mons. Jožefam Nogaró, ki se je biu prù v tistih dneih varnu iz Palestine.

Dne 27. šetemberja so bli sparjeti od avditorja na Daržavnem tajništvu mons. Jožefa Pizzarda, kateremu so predstavili probleme v zvezi s prepovedjo slovenskega jezika v Benečiji. Pogovor pa nie dau nobednih rezultatu, zatuo sta slovenska duhovnika napisala memorial in ga z vaticanske pošte pošjala papežu Piju XI.

A vse zastonj, niesta imiela odgovora.

Prepuoved slovenskega jezika v Nediških dolinah je močnuo zajela telo majhano in šibko skupnost, ki je imiela svojo narbuj veliko bogastvo v vierskih in človieških vrednotah ter v domačem slovenskem jeziku, ki ga je skuoze stuolietja ohranila in s tem pokazala veliko navezanost in zvestobo do zaklada, ki ga je pouerbala od svoji te starih.

* iz zgodovine Benečije

Don Cramaro con le parrochiane raffigurato da Moreno Tomasetiga.